

Annelies van Hees
Skandinavisch Seminarium
Universiteit van Amsterdam

VERLEDEN EN TOEKOMST IN HET ANDERSEN-SPROOKJE
HET VLIERMOEDERTJE

Mijn onderzoeksproject over de sprookjes van Andersen beoogt de samenhang tussen de verteltechnische eigenschappen van de sprookjes en de in- en expliciete psychologie daarin te ontdekken. Het vanzelfsprekend beginpunt voor dit onderzoek is het vrij onbekende sprookje: *Het Vliermoedertje* (Hyldemor). Ik zal U uitleggen waarom.

In *Vliermoedertje* vinden we voor de eerste maal enige poëtische uitspraken over het sprookje, zoals Andersen dat opvat, evenals een slechts gedeeltelijk impliciete psychologische opvatting, terwijl het sprookje goochelt met vertelniveau's en vertelinstanties, alsof het niet slechts negen bladzijden, maar een heel boek beslaat.

Voor Nederlanders is 'De sprookjes van Andersen' een begrip, hoewel de kennis ervan zich over het algemeen niet verder uitstrekt dan de meest bekende vijftientig. De andere 131 zijn ook niet allemaal sprookjes in de strikte zin van het woord. De eerste vier sprookjes verschenen in 1837 en kregen van hun auteur ook de benaming *Eventyr*. Vanaf 1852 echter noemde Andersen zijn uitgaven steeds *Eventyr og Historier* (Bredsdorff 1979, p.390). Ook in het Nederlands zouden ze zo moeten heten: *Sprookjes en Verhalen*.

Vliermoedertje heeft, als je het grafisch zou uitbeelden, de vorm van een doosje met een diablo erin, niet een duiveltje, maar een stuk speelgoed dat je met behulp van twee stokjes en een touwtje in de lucht gooit en weer opvangt. Het is een raamvertelling over een jongetje dat koortsig is, omdat hij met natte voeten is thuisgekomen. De raamvertelling gaat dan over de vraag hoe

hij aan die natte voeten komt en over de vlierbessenthee die de oorzaak van zijn droom in de tweede ingebedde vertelling is. Verhaal nr.1, het doosje, levert de verklaring voor zowel verhaal nr.2 als 3, die samen de diablo vormen. Verhaal nr.2 is een verhaal dat de oude buurman - een zelfportret van de schrijver - vertelt. Het jongetje krijgt in zijn rol van toehoorder en commentator de functie van de lezer, en wel van de protesterende lezer als hij na het aanhoren van verhaal nr.2 zegt: "-'Maar dat is toch geen sprookje'" (Andersen 1964, II, p.174). De oude schrijver geeft hem gelijk en stelt voor het Vliermoedertje, een personage, om haar mening te vragen. Zo belanden we ongemerkt in verhaal nr.3, want het Vliermoedertje neemt ogenblikkelijk de leiding en geeft het jongetje gelijk: "'Dat was geen sprookje', zei het Vliermoedertje, 'maar nu komt er wel een.'" (p.174). Ze drukt hem aan haar borst, verandert zelf in een lief, klein meisje en vliegt met hem weg om hem de opeenvolging der seizoenen in Denemarken te laten zien. Ook ziet de jongen hoe hij als zeeman verre reizen maakt, net zolang tot hij met zijn geliefde op de dag van zijn gouden bruiloft onder een vlierboom zit, die hij als kleine jongen, aan het begin van zijn reis zelf geplant heeft. De vlierboom is ook identiek aan het vliermoedertje en aan de vlierboom waar in het begin van verhaal 2 twee oude mensen herinneringen zitten op te halen. Ik citeer uit het einde van verhaal nr.3:

Daar zaten die twee nu als een koning en een koningin, onder de geurige boom, die echt precies op een vlierboom leek. Hij vertelde zijn vrouw het verhaal van vliermoedertje, zoals het hem verteld was toen hij een kleine jongen was en ze vonden allebei dat er heel veel in zat dat precies op hun eigen verhaal leek.(p.177)

Op dit punt neemt de vertelster van verhaal nr.3, het meisje, weer over met een commentaar op haar rol: "...sommige mensen noemen me Vliermoedertje, anderen een Dryade, maar eigenlijk heet ik Herinnering."(p.177) Het sprookje dat de jongen heeft beleefd, lijkt inderdaad precies op het verhaal dat de oude schrijver hem vertelde en dat ik hier verhaal nr.2 heb genoemd. Het lijkt er zelfs zo op dat de lezer af en toe vergeet op welk verhaalniveau en in

welke tijd hij zich bevindt. Verhaal nr.2 en sprookje nr.3 spiegelen elkaar, doordat verhaal 3 eindigt waar twee begon, namelijk met twee oude mensen onder een vlierboom, die, op de dag van hun gouden bruiloft, in de tijd teruggaan, zich alle wederwaardigheden, o. a. de zeereizen van de man en de geboorte van hun kinderen - waaronder er een is die Hans Christian heet - herinneren en terugdenken aan de dag waarop ze de vlierboom plantten, waaronder ze nu zitten. Verhaal nr.2 is herinnering, terugblik en sprookje nr.3 is toekomstdroom, vooruitblik, die echter niet van grootheidswaan is ontdaan. Ik herinner U aan de koning en de koningin uit het eerdere citaat. het verhaal is echt, het sprookje is wensdroom. Dat is de impliciete poëtische opvatting in het verhaal. De expliciete wordt in de mond gelegd van de oude buurman die de zieke jongen in verhaal nr.1, de raamvertelling, een bezoek brengt:

Op dat moment kwam de oude, grappige man die helemaal alleen op de bovenste verdieping woonde, want hij had geen vrouw of kinderen, maar hij hield heel veel van kinderen en kon zoveel sprookjes en verhalen vertellen dat het een lust was. (p.171)

Als de jongen hem dan ook om een sprookje vraagt, beweert hij er geen meer te kennen, wat protest te weeg brengt:

'U kunt er zo een maken', zei de jongen. 'Mama zegt dat alles wat U ziet, in een sprookje kan veranderen en dat U uit alles wat U aanraakt, een verhaaltje kunt halen.' (p.172)

Dat moet de schrijver toegeven, hoewel hij voorbehoud heeft, want:

'Ja, maar die sprookjes en verhalen deugen niet; de echte, die komen uit zichzelf, die kloppen op mijn voorhoofd en zeggen: hier ben ik.'(p.172)

Deze repliek is bekend uit de correspondentie van Andersen, waarmee het vermoeden bevestigd wordt dat de oude dichter Andersen zelf is. Als de jongen vervolgens vraagt of er al geklopt wordt, zegt hij dat echte sprookjes

zo deftig zijn dat ze alleen komen als ze daar zelf zin in hebben. Met als konsekwentie dat het sprookje dat nu komt, dan ook geen echt sprookje is, zoals de jeugdige toehoorder terecht opmerkt.

Deze opmerking van de jongen na verhaal nr.2 is het middelpunt van de diablo en het middelpunt van het verhaal. Op dat moment namelijk wordt het verhaal van de oude man, de herinnering, in omgekeerde tijdvolgorde tot het sprookje van de jongen, diens toekomstdroom. Het verhaal van het bloemrijke verleden van de oude man weerspiegelt het sprookje van de veelbelovende toekomst van het kind.

De primaire geschiedenis, de raamvertelling, kent drie acteurs, de oude buurman, het jongetje en diens moeder. Ieder van de drie vormt de aanleiding of geeft de verklaring voor een van de drie verhalen. Zo vindt in het eerste stukje raamvertelling de schrijver uit hoe het jongetje aan zijn natte voeten kwam, namelijk doordat er op weg naar school een hele diepe plas te vinden is. Als beloning voor het opbiechten en als troost voor de zieke vertelt hij een verhaal, verhaal nr.2. In het middelste stukje protesteert de jongen tegen dit verhaal, waarbij hij tegelijkertijd het genreprobleem aan de orde stelt. Dat geeft dan weer aanleiding tot het tweede ingebedde verhaal, het sprookje, dat ik hier nr.3 heb meegegeven. De derde acteur in de primaire geschiedenis, de moeder, geeft de verklaring voor het sprookje: het was slechts een koortsdroom, veroorzaakt door twee koppen hete vlier-bessenthee. Zo verklaren de drie vertellingen elkaars ontstaan en becommentariëren zij elkaar.

Uit deze korte analyse kunnen allerlei conclusies getrokken worden: 1. Andersen wist wat hij deed, juist in verteltechnisch opzicht. 2. Verhalen zijn waar en sprookjes zijn bedrog, een opvatting die we vaker in Andersens teksten zullen tegenkomen. 3. Tenslotte een conclusie die een eerste stapje is op weg naar de formulering van Andersens expliciete psychologische opvatting: herinnering is waar, maar toekomst-droom is waan.

LITERATUUR

H.C.Andersen, *Eventyr og Historier. Kritisk udgave ved Erik Dal*. Kopenhagen 1964, II.

Elias Bredsdorff, *H.C.Andersen. Digteren og Mennesket*. Kopenhagen 1979.